

Tarih, Kùltür, Din, Ticaret, Tarım ve Turizmde

ULUDERE

ULUSLARARASI ULUDERE (QILABAN)
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

EYLÜL-2023

Şırnak Üniversitesi Yayınları

ULUSLARARASI ULUDERE
SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

ISBN

978-605-80962-9-5

Editör

Doç. Dr. Hamdullah ARVAS

Doç. Dr. Ruhullah ÖZ

Doç. Dr. İbrahim HÜSEYİNİ

Doç. Dr. Sedat ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Reşat SAKUR

Dr. Öğr. Üyesi Veli TATAR

Arş. Gör. Gökhan KADIRHAN

Öğr. Gör. Engin OLAŞ

Matbaa Sertifika No: 44676

Eylül 2023

Baskı-Cilt

Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık
Yayıncılık Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti

www.mardinsesi.com.tr

Copyright© Şırnak Üniversitesi Yayınları
Yeni Mahalle Cizre Caddesi
Mehmet Emin Acar Kampüsü 73000 ŞIRNAK
Tel : +90 486 216 82 41- web : www.sirnak.edu.tr

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ULUDERE'DE KÜLTÜREL VE DİNÎ BAĞLAMDA KELDANI VE MÜSLÜMAN İLİŞKİLERİNİN İZDÜŞÜMÜ

Osman BİLEN*
Fevzi RENÇBER**

Özet

Uludere'nin eski ismi Kılaban'dır. Kılaban "kalemuhafızı" anlamına geldiği kaynaklarda geçmektedir. Osmanlı Devleti'nden sonra 1928 yılına kadar Goyan (Goyî aşiretine nispetle) bölgesi olarak adlandırılır. Uludere ilçesinin geçmişi M.Ö 3000 yılına kadar dayanmaktadır. Uludere Medler, Persler, Roma-Part ve Arsaklılar gibi birçok devletin hâkimiyetinde kalmış ve farklı birçok kültürden etkilenmiştir. M.S 297 yılında Sasaniler'in hâkimiyetine girmiştir. 1534 yılında ise Osmanlı Devletinin hükümrânlığı altına girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Beytüşşebap'a bağlı bir bucak haline getirilmiştir. 27 Haziran 1956 yılında Hakkâri'ye bağlanmıştır. 1990 yılında Şırnak'ın il olmasıyla Şırnak'a bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Uludere ilçesine bağlı 12 köy ve 3 belde bulunmaktadır.

Uludere siyasi ve kültürel yönden birçok devlet ve kültürden etkilendiği için günümüze kadar yansımalarını görmek mümkündür. Uludere'de metruk olmasına rağmen İşşi (Onbudak) ve Bazyan (Doğan) adından iki Keldani köyü bulunmaktadır. İşşi köyü Şenoba beldesine bağlıdır. Bazyan köyü İşşi'ye yaklaşık 45 dakikalık yürüme mesafesindedir. Bu köyde Müslüman Kürtler ve Keldaniler birlikte yaşamışlardır. İşşi köyü 1976 yılında 80 haneden ve 680 kişiden oluşmaktaydı. Bazyan köyü 1970 yılında 60 aile ve 350 kişilik bir nüfusa sahipti. 1980 yılından itibaren artan terör olayları nedeniyle köyler boşaltılmaya başlanmıştır. Bu çalışmamızda İşşi ve Bazyan köylerinin Müslümanlarla birlikte yaşama kültürü bağlamında geçmişten günümüze yansımalarını yazmaya ve aktarmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: : Uludere, Keldani, İşşi, Bazyan, Kültür.

PROJECTION OF CALDANI AND MUSLIM RELATIONS IN ULUDERE FROM THE PAST TO THE PRESENT IN A CULTURAL AND RELIGIOUS CONTEXT

Abstract

The old name of Uludere is Kılaban. It is mentioned in the sources that Kılaban means "penguard". After the Ottoman Empire, it was called the Goyan (relative to the Goyi tribe) region until 1928. The history of Uludere district dates back to 3000 BC. Uludere was dominated by many states such as Medes, Persians, Roman-Parts and Arsaklis and was influenced by many different cultures. It came under the rule of the

* Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyolog, Orcid: 0000 0002 0128 5402 I, osmanbilen371@gmail.com.

** Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepler Tarihi, Orcid: 0000-0002-5676-7871, fevzrenbergmail.com.

Sassanids in 297 AD. In 1534, it came under the rule of the Ottoman Empire. With the establishment of the Republic of Türkiye, it became a sub-district of Beytüşşebap. It was connected to Hakkari on 27 June 1956. After Şırnak became a province in 1990, it became a district of Şırnak. There are 12 villages and 3 towns in Uludere district.

Since Uludere has been influenced by many states and cultures in terms of politics and culture, it is possible to see its reflections until today. Despite being derelict in Uludere, there are two Chaldean villages named İşşi (Onbudak) and Bazyan (Doğan). İşşi village is connected to Şenoba town. Bazyan village is about a 45-minute walk from İşşi. Muslim Kurds and Chaldeans lived together in this village. The village of İşşi consisted of 80 households and 680 people in 1976. The village of Bazyan had a population of 60 families and 350 people in 1970. Since 1980, the villages began to be evacuated due to increasing terrorist incidents.

In this study, we will try to write and convey the reflections of the villages of İşşi and Bazyan from the past to the present in the context of the culture of living together with Muslims, within the framework of the information given by the witnesses.

Keywords: Uludere, Chaldean, Isshi, Bazyan, Culture.

GİRİŞ

Şırnak ve çevresi geçmişi oldukça eskiye dayanan bir yerleşim yeridir. Oldukça fazla tarihsel ve kutsal mekâna ev sahipliği yapmaktadır. Bu minvalde erken dönemlerden beri farklı din ve kültürde topluluklara ev sahipliği yapmıştır.¹ Bölgenin önemli dinî topluluklarından biri de Keldanilerdir. Keldaniler ile ilgili en eski kaynaklardan biri olan Asur yazıtlarında, Fırat ve Dicle nehri boyunca Pers devletinin sınırlarından Babil'in Güney nehirlerine kadar uzanan bölgeye Kaldû denilmiştir. Burada yaşanan halkın adı *Kaldai* olarak geçmiştir. Grekçe kaynaklarında aynı şekilde bir tanımlamanın olduğu görülmektedir. Asurlular, Keldaniler ve Süryani olarak bilinen halkların aynı kökten gelen kavimlerdir. Ancak aralarında onları bir birinden ayıran bazı farklılıklar mevcuttur. Süryaniler birleşik tabiat inancını (monofizit) benimsemişlerdir. Yani Hz. İsa Tanrı ile birdir. Hz. İsa'da Tanrısal ve beşeri doğalar birleşmiştir.² Nestorius'un inancını benimseyenlere Nesturi veya Asurî, bu inancı benimseyenlerden Katolik olup Roma İmparatorluğu'na bağlananlara ise Keldâni denilmektedir. Roma'ya bağlanmayanlara Asurî ve Nesturi denilmektedir. İran'ın Urmiye bölgesi ve Hakkâri bölgesinde yaşayanlar kendilerini Asurî ve Keldani olarak tanımlamaktadır. Musul (Ninova) ve

¹ İsmet Tunç, "Kutsal ve Mekân İlişkisi Bağlamında Cudi ve Çevresi", *Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Boyutlarıyla Şırnak*, (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2021), 307.

² Yakup Bilge, *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1990), 80.

çevresinde yaşayanlar kendilerini Keldâni olarak tanımlarken, Mezopotamya'nın Kuzeyinde, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve Suriye'de yaşayanlar ise kendilerini Süryanî olarak adlandırmaktadırlar.³ Güneydoğu bölgesinde Asurî, Keldâni ve Nesturiler hiçbir ayırım yapılmadan Hristiyan olarak tanımlanmaktadır. Ancak Hristiyanlığın alt tanımlamasında hepsi bölgede Süryani olarak bilinmektedir. Diyarbakır, Şırnak ve Mardin gibi illerde Süryani dışında bir bölgesel tanımlama daha mevcuttur. Bu tanımla **fillah/fellih** kavramı ile karşılanmıştır.⁴ "Fillah" kelimesi Arapça'daki "Fellah (فلاح) kelimesinden türemiştir. Çiftçi anlamına gelmektedir. Bölgede bu kavramın kullanılmasındaki en önemli sebep Gayr-ı Müslim vatandaşların daha çok tarım ve çiftçilikle uğraşmalarından kaynaklanmaktadır. Müslüman ve Hristiyanlar beraber ve ortaklık şeklinde tarım, ticaret ve diğer alanlarda çalışmışlardır. Bu ortaklık güven esaslı bir temel oturmuştur. Bu güven "fillah" kelimesiyle karşılanmıştır.⁵

Şırnak ilinde Geznex (Cevizağacı), Hozî (Ayrım), Mıhrî (Kovankaya), Şi/İşşi (Onbudak), Bazyan (Bazyan), Hessana (Kösreli), Bespin (Görümlü), Herbol (Aksu),⁶ Hertevin (Ekindüzü) köyleri Keldânî köyleridir. Şi/İşşi ve Bazyan köyleri Uludere sınırları içerisindedir.⁷

Uludere'nin eski ismi Kılaban'dır. Kılaban "kalemuhafızı" anlamına geldiği kaynaklarda geçmektedir. Osmanlı Devletinden sonra 1928 yılına kadar Goyan (Goyî aşiretine nispetle) bölgesi olarak adlandırılır. Uludere ilçesinin geçmişi M.Ö 3000 yılına kadar dayanmaktadır. Uludere Medler, Persler, Roma-Part ve Arsaklılar gibi birçok devletin hâkimiyetinde kalmış ve farklı birçok kültürden etkilenmiştir. M.S 297 yılında Sasaniler'in hâkimiyetine girmiştir. 1534 yılında ise Osmanlı Devletinin hükümrânlığı altına girmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla Beytüşşebap'a bağlı bir bucak haline getirilmiştir. 27 Haziran 1956 yılında Hakkâri'ye bağlandı. 1990 yılında Şırnak'ın il olmasıyla Şırnak'a bağlı bir ilçe haline getirildi. Uludere ilçesine bağlı 12 köy

³ Kadir Albayrak, "Keldânîler", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), 25/207-208.

⁴ Kasım Ertaş, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Şırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri", *sos Journal: The Journal of Academic Social Science* VII/89 (2019), 152.

⁵ Osman Bilen, "Silopi'de Yaşama Kültürü Bağlamında Anılarla Müslim-Gayri Müslim İlişkileri" (Üç Ülkenin Kavşağında: Uluslararası Silopi Sempozyumu, Silopi: Şırnak Üniversitesi, 2018), 531-540.

⁶ Osman Bilen, "Silopi'de Yaşama Kültürü Bağlamında Anılarla Müslim-Gayri Müslim İlişkileri".

⁷ Kasım Ertaş, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Şırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri", 154.

ve 3 belde bulunmaktadır. Uludere siyasi ve kültürel yönden birçok devlet ve kültürden etkilendiği için günümüze kadar yansımalarını görmek mümkündür. Uludere’de metruk olmasına rağmen İŖŖi (Onbudak) ve Bazyan (Doğan) adından iki Keldani köyü bulunmaktadır.⁸

Ŗi/İŖŖi köyü Uludere’nin Ŗenoba beldesine 6 km uzaklıktadır. Ŗi/İŖŖi Ŗenoba Beldesinin yukarisında dağların eteklerinde meyve ağaçlarının ve dere sularının yamacında kurulmuş çok eski bir yerleŖim yeridir. Köyün yeŖil alan varlığı fazla olup etrafı su kanalları ile çevrelenmiŖtir. Köy boşaltılmış olmasına rağmen su kanallarının çoğu sağlam ve su varlığı devam etmektedir. Köy mamur olduğu dönemde köyde sadece Keldaniler yaŖamıŖtır. Ŗi/İŖŖi isminin nereden geldiği kesin bilinmemekle köyde yapılacak kilise için malzemelerin toplanma yeri olarak belirlenen yerde, malzemelerin kaybolduğu ve daha sonra arandığında böğürtlen ve ağaçların arasında bir yerde toplandığı, bu nedenle Tanrının kiliseyi burada yapmak istediği düŖüncesiyle orası için karar kılınmıŖtır. Bu kararın “Ŗi/İŖŖi” “iŖte oldu” veya “burada karar kılındı” manasına geldiği söylenmektedir.⁹

Ŗi/İŖŖi köyünde doğan ve köy boşaltılana kadar orada yaŖamıŖ olan 1957 doğumlu aynı zamanda köyün en son muhtarı olan Gero Yalçın’dan aldığımız bilgilere göre, köy 28 Haziran 1987 yılında tamamen boşaltılmıştır. Köye 1965 yılında okul yapılmıŖtır. 1975 yılında devlet eliyle su çekilmiŖtir. 1975 yılında 724 kiŖiden oluŖan bir Keldânî nüfusu barınmıŖtır. Köye elektrik 1985 yılında verilmiŖtir. Köyün ortasında Mar Yavsep Hazaya adında bir kilise ve üç su değirmeni mevcutmuş. Köyün bir mahallesi konumundaki Karaye kısmında da Mart Maryam adında bir kilise daha mevcutmuş.¹⁰ Mar Yavsep Hazaya Kilise köy boşaltıldıktan sonra camiye çevrilmiŖtir. Kalıntıları mevcuttur.¹¹ Köyde hafta içi sabah ve akŖam olmak üzere kilise de ayın yapıldığını, özellikle Pazar günlerinde yapılan ayine tüm köylülerin iŖtirak ettiğini aktarmaktadır. Pazar günü yapılan ayinden sonra köylülerin evden yemek getirdiğini, bu yemek faslına diğer civar yerlerden Müslümanların da iŖtirak ettiğini ve beraberce bir arada yediklerini dile getirmiŖtir. Yalçın, bu birlikteliğin hoŖgörü ve bir arada yaŖamaya güzel bir örnek olduğunu vurgulamaktadır.¹²

⁸ Kasım ErtaŖ, “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Ŗırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri”, 157-158.

⁹ Gevro Yalçın, 1957, Telefon görüŖmesi (2023).

¹⁰ Kasım ErtaŖ, “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Ŗırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri”, 164.

¹¹ Ümran Kara, 1970 (Ŗenoba).

¹² Gevro Yalçın, 1957.

Köy geçimini ceviz, hayvancılık, kilim ve şal-şapık kumaşı dokuyarak sağlamıştır. Şi/İşşi köyü meyveleri ve üzüm pekmezi ile meşhurdur. Meyveler ticaretten çok kışlık ihtiyacı karşılamıştır.¹³ Köyü ziyaret ettiğimizde salkım salkım siyah üzümler, incirler ve böğürtlenlerin yetiştiği ve hala kurumadan tadına bakmak kaydıyla şahit olduk.¹⁴

Hilal beldesinde muhtarlık yapan, Şi/İşşi köyü 1984 yılında boşaltılmaya başladığında kendisi 14 yaşında olan 1970 doğumlu Ümran Kara'nın aktardığına göre kendileri daha köyde bazı Keldani vatandaşlar varken köye yerleştiğini ve takriben 3 yıl orada köyün sahiplerini tarım ve sulama işlerinde çalıştığını aktarmıştır. Köyün kendileri yerleştikten sonra kısa bir süre içinde köy sakinlerinin terör ve güvenlik nedeniyle köyü boşalttıklarını ifade etmiştir. Ümran Kara köye sonradan yerleşen Müslümanların 1994 yılında terör ve güvenlik nedeniyle köyü boşalttıklarını ve Şenoba ilçesine yerleştiklerini aktarmıştır.¹⁵

Ümran Kara atalarından duyduğuna göre 1914-1915 Sala Fermanı (Afet Yılı) olarak bilinen zamanda yaşanan hadislerde Müslümanların Şi/İşşi köyünde yaşayan Keldânîlere sahip çıktığını, onlara zarar vermek isteyen kötü niyetli bazı insanların engellendiğini söylemektedir.¹⁶ Bu konuyu Keldani olan Gero Yalçın'da teyit etmektedir. Şi/İşşi köylüleri olarak asla civarda yaşayan Müslümanlardan zarar görmediklerini bireysel sıkıntılar olmasına rağmen Sala Fermanı ve köyün boşaltılma nedeni olan güvenlik sorunların çok arttığı bir dönemde bile Müslümanların kendilerine sahip çıktığını ifade etmektedir. Gero Yalçın bir ağanın köyden bir kız kaçırdığını bunun bazı tatsız olaylara sebep olduğunu o dönemde bile yine diğer Müslümanların araya girdiğini dile getirmektedir.¹⁷

Şi/İşşi'nin giyim ve kuşamının Müslümanlarla aynı olduğunu iki muhtarın açıklamalarından anlaşılmaktadır. Sosyal ve dini konularda büyük bir hoşgörünün olduğunu anılarla bize aktardılar. Ümran Kara Ramazan ayında oruç tutuklarını köyde yaşayan Keldanilerin kendilerine yemek yaptığını ve onları davet ettiğini söylemektedir. Ayrıca köyün ileri gelenlerini dışarıdan misafir geldiğinde onlar için ikramda bulunmak için hayvan kestğini dile getirmektedir.¹⁸ Gero Yalçın babası Uşama Yalçın'ın köyün ileri gelenlerinden

¹³ Gevro Yalçın, 1957.

¹⁴ 07/09/2023 tarihinde Şi/İşşi köyüne gittik. Boşaltılmış olmasına rağmen taştan yapılmış evlerin kalıntılarını ve sula sitemini görme imkânımız oldu.

¹⁵ Ümran Kara, 1970, Görüşme.

¹⁶ Ümran Kara, 1970, Görüşme.

¹⁷ Gevro Yalçın, 1957.

¹⁸ Ümran Kara, 1970, Görüşme.

biri olduğunu, eve misafir olarak gelen Müslümanlara çok değer verdiğini, ikramda bulunduğunu hatta namazlarını rahat kılmaları için onlara evde birkaç seccade ve alan hazırladığını aktarmaktadır.¹⁹ Köyü boşaltıp giden Şi/İşşi köylülerinin Müslümanlarla ilişkileri hala devam etmektedirler. Şi/İşşi köylüleri yurt dışına göç ettiklerinde köylerinin arazilerini Müslüman dostlarına satarak gitmişlerdir. Mahkeme ve resmi yazışmalarda kendi istekleriyle beyan ettiklerini Gero Yalçın aktarmaktadır.²⁰

1. BAZYAN (DOĞAN) KÖYÜ

Bazyan Köyü İşşi'ye yaklaşık 45 dakikalık yürüme mesafesindedir. Süryanice Bazyane olarak bilinmektedir. Bu köyde Müslüman Kürtler ve Keldâniler birlikte yaşamışlardır. Bazyan Köyü 1970 yılında 60 aile ve 350 kişilik bir nüfusa sahipti.1980 yılından itibaren artan terör olayları nedeniyle birçok köy boşalmıştır.²¹ Köyde yaşayan Müslümanların Keldânilerle çok iyi ilişkiler kurduğunu, kültür ve sosyal ilişkilerde beraber hareket ettiklerini, köyde yaşayan Müslümanların Keldanice öğrendiklerini tarafların ifadelerinden anlıyoruz. Ümran Kara bazı Müslüman ve Keldanilerin birbirine kız alıp verdiğini dile getirmektedir. Bu vesileyle akrabalık ilişkileri kurduğunu ifade etmektedir.²²

Bazyan'da Keldanilerle Müslümanlar bir arada daha fazla yaşadıkları için ilişkileri hala tazeliğini ve sıcaklığını korumaktadır. Avrupa ve diğer yerlere göç etmiş Keldaniler ve Müslümanlar taziye ve önemli günlerde görüşebildiklerini ifade etmektedir. Bazyan'da dini ve geleneksel törenlerin büyük bir saygı ve hoşgörü içerisinde gerçekleştiğini tanıkların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bazen Müslümanların köyde yapılan ayinlere dışarıdan katıldığını ve onları saygı çerçevesinde dinlediklerini, taziye ve düğünlerin birlikte yapıldığını aktarmaktadırlar.²³ Birbirleri ile olan ilişkileri saygı ve sevgi çerçevesinde devam etmiştir. İki farklı toplum olmalarına rağmen sosyal ve kültürel olarak ortak paydaları daha fazla olduğu için²⁴ adeta birbirilerinden

¹⁹ Gevro Yalçın, 1957.

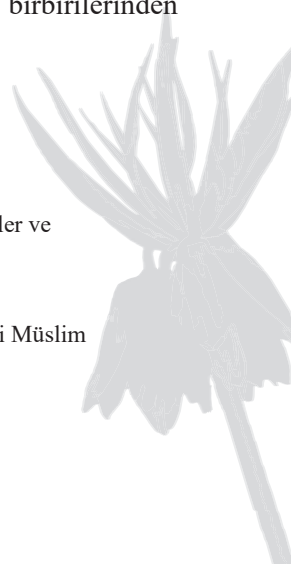
²⁰ Gevro Yalçın, 1957.

²¹ Kasım Ertaş, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Şırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri", 158-159.

²² Ümran Kara, 1970, Görüşme.

²³ Ümran Kara, 1970, Görüşme; Gevro Yalçın, 1957.

²⁴ Osman Bilen, "Silopi'de Yaşama Kültürü Bağlamında Anılarla Müslim-Gayri Müslim İlişkileri", 532-540.

hiçbir farkları yokmuş gibi hareket etmişlerdir.²⁵ İki toplumun bireysel ve toplumsal anlamda hem iyi günleri hem de kötü günleri olmasına rağmen asla bir kin veya nefret ortamı oluşmamıştır.²⁶

Söz konusu bu iki yerleşim yerinde yapılan çalışmadan anlaşıldığı gibi farklı din ve kültürlere sahip topluluklar tarihsel süreçte göçler dâhil bazı olumsuz olaylarla karşılaşmalarına karşın günümüzde de birbirleri hakkında olumlu kanaatler taşımaktadırlar. Hıristiyan ve Müslüman birlikteliği günümüzde de kültürel olarak bu yerleşim yerlerinde varlığını devam ettirmektedir. Bu düşünceye her iki topluluğun da birbirileri hakkındaki söylemlerden güzel anılar taşıdıkları kanaatine ulaşmaktayız. Bu söylemlerde en fazla dinî ayrıntılar dikkatimizi çekmektedir.²⁷ Görüşmelerde daha çok günlük yaşamda dinî alanla ilgili çok sayıda güzel anı biriktirildiğini görmekteyiz.

SONUÇ

Birlikte yaşama kültürü bağlamında bu çalışmamızda İşçi ve Bazyan köylerinin Müslümanlarla geçmişten günümüze yansımalarını tanıkların verdiği bilgiler çerçevesinde yazmaya ve aktarmaya çalıştık. Biz bu çalışmamızda binlerce yıl beraber yaşamış, dinleri, dilleri farklı iki halkın hoşgörü ve saygı çerçevesinde yaşadıklarını, toplumsal sorunlar, terör ve güvenlik durumları gibi sıkıntılı dönemlerde bile birliktelik ve saygıyı elden bırakmadıklarını öğrenmiş bulunmaktayız. Keldani ve Müslümanların birlikte yaşama kültürü bağlamında günümüzde devam eden sıcak ve samimi ilişkilerin evrensel değerler ve insanlık adına mutluluk verdiğini dile getirmemiz gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Rençber, Fevzi. “Silopi’deki Medrese Âlimlerinin Bölgedeki Gayrimüslimlerle Münasebetleri Üzerine Bir Değerlendirme”. 505-507. Silopi: Şırnak Üniversitesi, 2018.
- Tunç, İsmet. “Kutsal ve Mekân İlişkisi Bağlamında Cudi ve Çevresi”. *Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Boyutlarıyla Şırnak*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2021.

²⁵ Fevzi Rençber, “Silopi’deki Medrese Âlimlerinin Bölgedeki Gayrimüslimlerle Münasebetleri Üzerine Bir Değerlendirme” (Üç Ülkenin Kavşağında: Uluslararası Silopi Sempozyumu, Silopi: Şırnak Üniversitesi, 2018), 505-507.

²⁶ Kasım Ertaş, “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Şırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri”, 169-172.

²⁷ Din ve kültür arasındaki ilişki için bkz. İsmet Tunç, “Din ve Kültür İlişkisi”. *Teoloji ve Antropoloji Perspektifinden Din ve Kültür İlişkisi-I*. (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2021).

- Albayrak, Kadir. “Keldânîler”. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 25/207-210. Ankara, 2022.
- Ertaş, Kasım. “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Şırnak Bölgesindeki Keldaniler ve Müslümanlarla Münasebetleri”. *sos Journal: The Journal of Academic Social Science* VII/89 (2019).
- Bilen, Osman. “Silopi’de Yaşama Kültürü Bağlamında Anılarla Müslim-Gayri Müslim İlişkileri”. 531-540. Silopi: Şırnak Üniversitesi, 2018.
- Bilge, Yakup. *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1990.

KAYNAK KİŞİLER

- Yalçın, Gevro. 1957. Telefon görüşmesi, 2023.
- Kara, Ümran 1970. Şenoba.

Resimler

Görsel 1: Şi/İşşi Köyünün Çeşmesi

Görsel 2: Şi/İşşi Köyün Girişi

Görsel 3: Şi/İşşi Mar Yavsep Hazaya Kilisesi

Görsel 4: Tanıklardan Üç Hilal Beldesi Mahalle Muhtarı Umran Kara ve Dr. Osman Bilen

Görsel 5: Şi/İşşi Köyü Papazının Ev

Görsel 6: Şi/İşşi köyü harabe olmuş evler

Görsel 7: Şi/İşşi Köyü Meyveleri

